

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของชุมชน ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ได้มีการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ เพื่อประกอบการวิจัยได้แก่ แนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดการจัดการความรู้

ความรู้ (Knowledge) คือ สิ่งที่ได้รับจากการตรวจสอบ วิเคราะห์ ตีความ ทำความเข้าใจใน “ข้อมูล” หรือ “ข่าวสาร” ที่มีตมแหล่งต่างๆ โดยความรู้เป็นสิ่งที่ต้องอาศัย “ความเข้าใจ” ในตัวข้อมูลข่าวสารมากกว่า “ความจำ” ในข้อมูลข่าวสารนั้นๆ ความรู้อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ตามแหล่งที่มาของความรู้ คือ (วิจารณ์ พาณิช, 2548, หน้า 10-15)

1. ความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แต่ละคนสะสมผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย ซึ่งหากไม่สามารถนำเอาความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคล ออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อใช้งานระหว่างกันได้แล้ว ก็จะทำให้ความรู้ฝังลึกในบุคคลสูญหายไป

2. ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกหรือถ่ายทอดออกมาในรูปของเอกสาร ตำรา ทฤษฎี คู่มือ ซีดี-รอม เป็นต้น

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือ การนำความรู้มาใช้พัฒนาขีดความสามารถขององค์กรให้ได้มากที่สุด โดยมีกระบวนการที่สำคัญ คือ

1. กำหนดวิสัยทัศน์/พันธกิจ/เป้าหมาย/กลยุทธ์ ขององค์กรให้ชัดเจน
2. จากข้อ 1 นำมากำหนดตัวความรู้ (Knowledge) ที่ต้องการใช้ และประเมินดูว่า

ระหว่างความรู้ที่ต้องมีกับศักยภาพและความสามารถในปัจจุบันขององค์กรเป็นอย่างไร (Knowledge Gap) แล้วกำหนดความสามารถเชิงสมรรถนะที่ต้องมี (Required Competency) ของบุคลากร พิจารณาดูว่า ถ้าจะให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้ตามกลยุทธ์ที่กำหนดไว้ องค์กรจำเป็นต้องมีความสามารถด้านใดบ้าง จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย และประเมินดูว่า ระหว่างความสามารถเชิงสมรรถนะที่ต้องมีกับศักยภาพในปัจจุบันของบุคลากรเป็นอย่างไร (Capability Gap)

3. รวบรวมความรู้ที่ต้องการจากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร

4. เผยแพร่ความรู้โดยอาศัยเทคนิคต่างๆ ได้แก่

4.1 Action Learning เป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ โดยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ ศึกษาหรือทำกิจกรรม 4 กิจกรรมไปพร้อมๆ กัน โดยกิจกรรมแต่ละกิจกรรมจะเสริมกัน คือ 1) การเรียนรู้จากประสบการณ์ 2) การแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ 3) การแสวงหาความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหา และ 4) การสนับสนุนโดยกลุ่มเพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน

4.2 Benchmarking มาตรฐานเปรียบเทียบ เป็นกระบวนการประเมินผลการปฏิบัติงานขององค์กรเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา หรือเมื่อเทียบกับองค์กรประเภทเดียวกันหรือองค์กรต่างประเภทว่าเป็นอย่างไร เพื่อหากิจกรรมที่มีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) นำมาปรับใช้เพื่อสร้างความเป็นเลิศให้องค์กรต่อไป

4.3 Training เป็นการฝึกอบรมด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดอบรมในห้องเรียน การฝึกปฏิบัติและเรียนรู้จากหน้างาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

4.4 Coaching การสอนงาน โดยให้ผู้บังคับบัญชาโดยตรงเป็นผู้ให้คำแนะนำ และสอนงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายได้อย่างมีคุณภาพ

4.5 Mentoring การเป็นพี่เลี้ยง เป็นการให้ผู้ที่มีความสามารถเป็นที่ยอมรับ หรือผู้บริหารในหน่วยงานให้คำปรึกษาและแนะนำช่วยเหลือรุ่นน้อง หรือผู้ที่อยู่ในระดับต่ำกว่า ในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน เพื่อให้มีศักยภาพสูงขึ้น แต่อาจไม่เกี่ยวกับหน้าที่ในปัจจุบันโดยตรง

4.6 Portfolio (Knowledge File) แฟ้มสะสมความรู้ ใช้บันทึกเกี่ยวกับประสบการณ์ การเรียนรู้ ขั้นตอนการดำเนินงาน รวมทั้งผลงานที่ปรากฏเชิงประจักษ์ ซึ่งเป็นการรวบรวมอย่างต่อเนื่อง

4.7 e-Learning เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผ่านระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์

5. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ เช่น

5.1 Webboard เป็นพื้นที่เสมือนที่อำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

5.2 Case Study เป็นการนำเอาเรื่องราวของความสำเร็จและล้มเหลวของกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรเอง หรือ ขององค์กรอื่น มาศึกษาเพื่อเกิดการเรียนรู้ Tacit Knowledge และ ความรู้แบบบูรณาการ

5.3 Workshop เพื่อระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นที่เป็น ปัญหา

5.4 การศึกษาดูงาน เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของคนอื่น

6. การติดตามและประเมินผล เพื่อติดตามความก้าวหน้า/ความสำเร็จของการดำเนินงาน โดยควรมีการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการติดตาม

7. เก็บเข้าแหล่งความรู้ โดยการนำเอาความรู้ที่ได้จากการ “สรุปทเรียน” มาเก็บไว้ เป็นแหล่งความรู้ภาคเทคโนโลยีมาช่วยในการจัดเก็บเป็น “ศูนย์ความรู้” (Knowledge Center) ให้บุคลากรสามารถเข้าถึงความรู้ได้ง่ายขึ้น เพื่อต่อยอดความรู้ที่ยกระดับขึ้นไปเรื่อยๆ

หัวใจของการจัดการความรู้ คือ คน เพราะสิ่งที่ต้องการก็คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกลุ่มคนที่ทำงานด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อ 1) พัฒนางาน 2) พัฒนาคน และ 3) พัฒนาฐานความรู้ การจัดการความรู้เริ่มต้นที่งาน ไม่ใช่เริ่มต้นที่ความรู้ คือ เริ่มต้นที่การกำหนด เป้าหมายผลสัมฤทธิ์ของงานในระดับสูงสุดหรือนำภาคภูมิใจ โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนด เป้าหมาย แล้วกลุ่มคนเหล่านั้นจึงร่วมกัน สร้าง เสาะหา และยกระดับความรู้ สำหรับนำไป ปรับปรุงงาน-ตั้งสมประสงค์-แลกเปลี่ยน-ยกระดับ วนเขียนเป็นวัฏจักรไปไม่มีวันจบสิ้น

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัว กับสภาวะต่าง ๆ ใน พื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทาง วัฒนธรรมกับกลุ่ม ชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือ ปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรม ของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจาก

ภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับ
ความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (ปนัดดา บำรุง, 2544, หน้า 20-22)

การศึกษาปัญญาชาวบ้าน

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย มีแนวทางดังนี้

1. ไม่ว่าจะกลุ่มชนใด เมื่อได้ตั้งหลักแหล่งในการทำมาหากินอย่างต่อเนื่องใน
สภาพแวดล้อมใดเป็นเวลานานหลายชั่วคน ย่อมเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมแห่ง พื้นภูมินั้น
มีการปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ดังนั้น
กระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์โลกทัศน์ชีวิตทัศน์ ความเชื่อ – พิธีกรรม และวิถีชีวิต อันสืบ
เนื่องจากการปรับตัวที่ได้มีการสั่งสมสืบสานและปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมาในกลุ่มชน รุ่นต่อ ๆ มา
รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับตนในวัฒนธรรมอื่นที่ได้ไปมาหาสู่กันตลอดมา จึงรวมเรียก
ประสบการณ์นี้ว่า **ภูมิปัญญาสั่งสม**

2. วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยา หรือเทคโนโลยีเป็น **ภูมิปัญญาใหม่** ที่มี
แหล่งกำเนิดในสังคมตะวันตก และโดยเหตุที่ชาติตะวันตกมีอำนาจอิทธิพลทางการเมือง และ
เศรษฐกิจ แผ่ขยายครอบงำหลายประเทศ หลายกลุ่มชนทั่วโลก ในช่วง 2 ศตวรรษ ที่ผ่านมา
วิทยาศาสตร์/เทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั้งหลายโดยทั่วไปใน
การนี้ย่อมได้ช่วยแก้ปัญหาหลายอย่างแต่ก็ได้สร้างปัญหาเพิ่มขึ้นหลายอย่างเช่นกัน

3. โดยเหตุที่สังคมทั้งหลายในโลกมีความแตกต่างกันทางสภาพแวดล้อม สังคมและ
วัฒนธรรมในพื้นที่ฐานสั่งสม ภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจึงมีอาจแทนที่ภูมิปัญญาสั่งสม หรือภูมิ
ปัญญาเดิมได้ทั้งหมด ภูมิปัญญาเดิมได้รับการเลือกสรร ทดสอบหรือดัดแปลงตาม เหตุปัจจัยและ
พลวัตทางวัฒนธรรมแห่งกลุ่มชนนั้นจึงยังจำเป็นและเหมาะสมกับกลุ่มชนที่มี วิถีชีวิต และ
ประสบการณ์พื้นฐานแตกต่างกัน

4. โดยธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในสังคมใด จะไม่
เปลี่ยนแปลงอย่างซูดรากถอนโค่น หากต้องมีการปรับเปลี่ยนบนพื้นฐาน รากเหง้าวัฒนธรรมสั่งสม
เพราะคนในทุกสังคมย่อมมีความเคยชินเดิมเป็นฐาน ภูมิปัญญาใหม่จึงย่อมได้รับการทดสอบ
ปรับเปลี่ยน ดัดแปลงให้สอดคล้องกับความจำเป็นใหม่โดยมี ภูมิปัญญาสั่งสมเป็นพื้นฐานรองรับ

5. ในธรรมชาติของวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนย่อมมีความหลากหลาย
ตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกัน ความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมจึง
เป็นความมั่งคั่งทางปัญญาที่จะเป็นพลังในการรับ ปรับเปลี่ยน และพัฒนาสังคมให้สมดุล

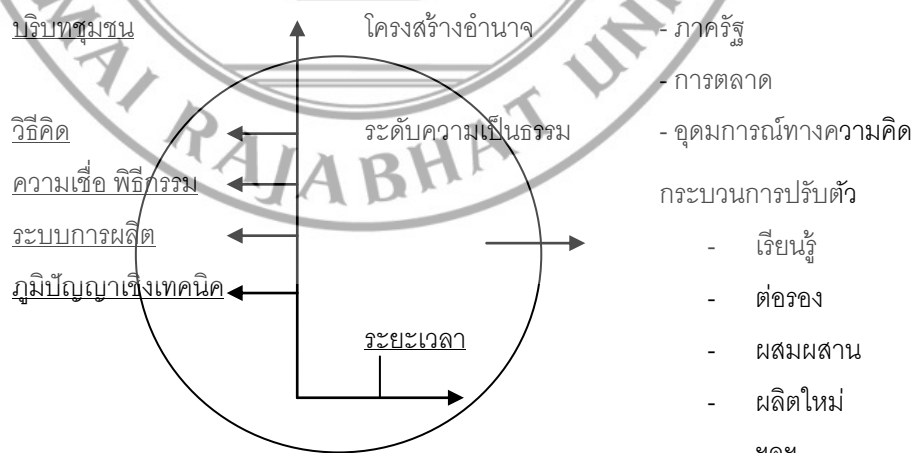
สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม วัฒนธรรม และประสบการณ์สั่งสมของ กลุ่มชนนั้น ๆ ความพยายามใดที่จะทำลายความหลากหลายเป็นการบั่นทอนพลังตามธรรมชาติ และก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ได้

6. ในสังคมสมัยใหม่ กระบวนการเรียนรู้ในรูป โรงเรียน หรือสถาบัน เพื่อการถ่ายทอด และพัฒนาภูมิปัญญา ทำให้สามารถเรียนรู้ได้มากในเวลาจำกัด แต่ต้องไม่ละเลยการเรียนรู้ ตามธรรมชาติจากชีวิตประจำวัน (ประเวศ วะสี, 2535, หน้า 4-5)

กรอบความคิดการวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ปัจจุบันมีปรากฏการณ์มากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการพัฒนาที่เกิดขึ้นถึงแม้จะสามารถจะพัฒนาโลกทางวัตถุสิ่งของให้เจริญก้าวหน้าอย่างมาก มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้น แต่บนความเจริญดังกล่าวมนุษย์ก็ได้ทำลายสิ่งต่างๆ ไปอย่างมากมายเช่นกัน และที่สำคัญมนุษย์กำลังเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายอย่างมหาศาล มนุษย์มองข้ามคุณค่าของชีวิตตลอดจนละเลยต่อสิ่งที่ตั้งงามของชุมชน โดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้าน คนในชนบทเองก็พยายามที่จะรักษาความมั่นคงของตนบางอย่างไว้โดยการ ใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาแต่เดิม ดังนั้น ชุมชนจึงยังคงพอมีภูมิปัญญาให้ศึกษา แต่ก็ถูกทำลายไปมากและภูมิปัญญาบางอย่างก็ถูกสร้างขึ้นหรือปรับตัวแบบถูกครอบงำ ดังนั้น ปัญหาสำคัญคือการยกระดับความรู้ที่มีอยู่อย่างให้เป็นระบบที่มีความเข้มแข็ง สามารถอธิบายและเป็นพลังที่จะขับเคลื่อนชุมชน ซึ่งหากพิจารณาตามกรอบแนวคิดระดับการวิเคราะห์ภูมิปัญญาชุมชนจะพบได้ดังนี้

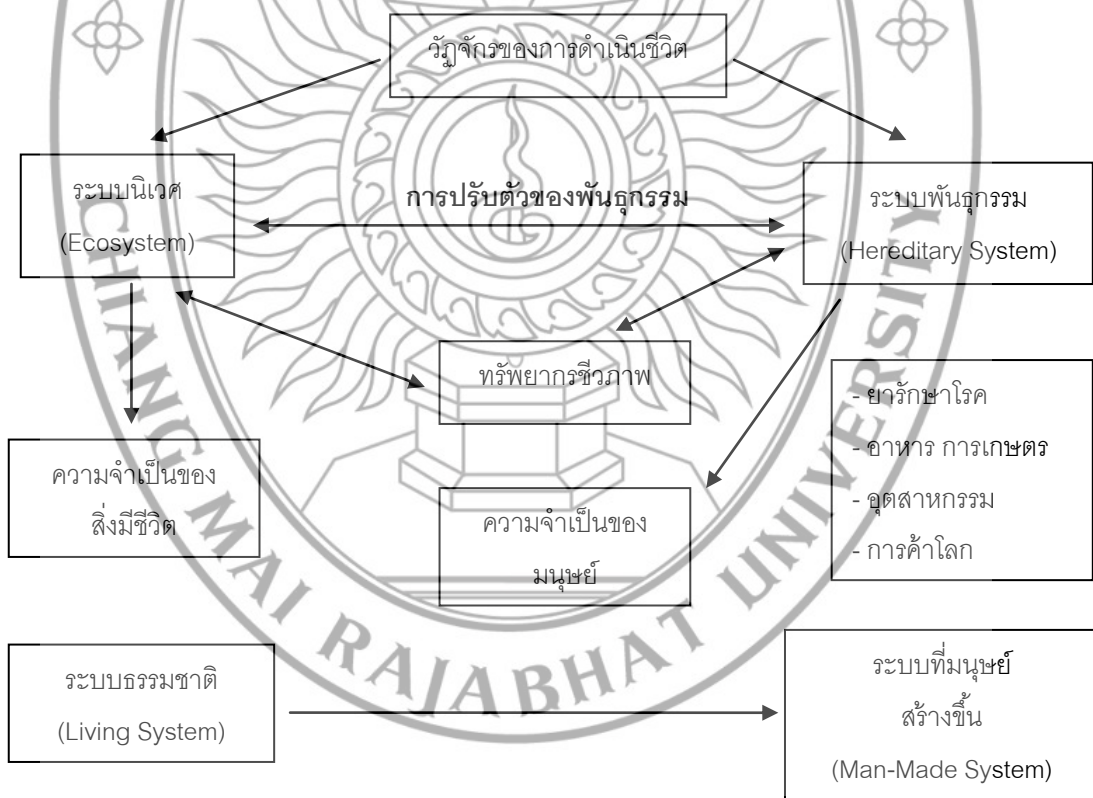
ระบบการวิเคราะห์ภูมิปัญญาชุมชน

ทรัพยากรหรือระบบนิเวศ

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นระดับล่างสุดเป็นระดับที่เป็นรูปธรรมและเราพอสังเกตเห็นได้ หรือเป็นระดับปรากฏการณ์เป็นระดับเทคนิคของภูมิปัญญา หรือความรู้เชิงเทคนิค เช่น ชุมชนมีวิธีการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างไร มีต้นไม้อะไรเป็นสมุนไพรได้บ้าง สมุนไพรแต่ละชนิดรักษาโรคอะไร ซึ่งความรู้เชิงเทคนิคจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีระดับความรู้ของชุมชนที่สูงกว่า นั่นคือระดับของความสัมพันธ์ เพราะความรู้เชิงเทคนิคที่เป็นจริงได้จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือความอยู่รอดของชีวิตของมนุษย์และสรรพสิ่งโดยมีความสัมพันธ์กับวัฏจักรของการดำเนินชีวิตที่ต้องมีความสัมพันธ์กับระบบต่าง ๆ เช่นระบบนิเวศน์ ระบบพันธุกรรม ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์และปรับตัวทางพันธุกรรมเชื่อมโยงต่อกัน (เลิศชาย ศิริชัย, 2547, หน้า 34 – 38)

มุมมองทัศนคติของภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการพัฒนาสังคมไทย

ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีขอบเขตกว้างขวาง ไม่ใช่เฉพาะยาสมุนไพร การรักษาโรคแบบโบราณ แต่ยังมีเรื่องการช่าง การคมนาคมขนส่ง ครอบครัวยุคใหม่ การศึกษา นันทนาการ ศาสนา ภาษา และการสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและแม้แต่เรื่องการเมืองการปกครอง การสงคราม การเป็นผู้นำ สิ่งต่างเหล่านี้รวมเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทยมาแต่ดั้งเดิม

ปัจจุบันมีการตื่นตัว ตระหนักในคุณค่าและการศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น เพื่อการแก้ปัญหาชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นตามบริบท ของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยมีผู้นำชาวบ้านเป็นแกนนำ

อย่างไรก็ตาม การรื้อฟื้นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาเป็นการให้ความสำคัญกับชุดของความเชื่อท้องถิ่นสำหรับยกระดับมาเป็นค่านิยมหรือวิถีปฏิบัติในสังคมไทย โดยเฉพาะเป็นชุดความรู้ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อเข้าไปสัมพันธ์ ตอบโต้กับอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ในหลากหลายรูปแบบ แต่ขณะเดียวกัน การให้ความหมาย ลักษณะและเป้าหมายในการใช้ภูมิปัญญาที่แตกต่างกันดังกล่าว ถึงแม้จะเกิดจากอิทธิพลเดียวกัน คือ โลกาภิวัตน์ บางครั้งก็ทำให้ภูมิปัญญาสาขาต่างๆ เข้ามาปะทะสังสรรค์กันได้ทั้งในเชิงกลมกลืนและขัดแย้งกันเอง ภายในบริบทหนึ่งที่มีภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ อาศัยอยู่ร่วมกันตัวอย่างเช่น การตัดต้นไม้ ในการสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านมีความเชื่อ ในการเลือกไม้มาสร้างบ้าน ดังนี้

1. ชาวบ้านไม่นิยมนำไม้บักมาทำบ้าน เพราะเชื่อว่าเป็นมงคล จะทำให้การทำมาหากินไม่เจริญทรัพย์สินจะลดน้อยลง
2. ไม้แงเงา คือ ไม้ที่อยู่ริมน้ำ เมื่อถูกพระอาทิตย์ส่องเงาลงไปใต้น้ำ ก็ไม่นิยมนำมาสร้างบ้าน เพราะเชื่อว่า ไม้ดี ไม้เป็นสิริมงคล จะเจ็บไข้ได้ป่วย
3. ไม้ที่น้ำยางไหลจากกิ่งกลางของลำต้นขึ้นไปหาปลายไม้ ชาวบ้านเรียกกันว่าไม้ น้ำตาไหล เชื่อว่า จะทำให้ครอบครัวเกิดเรื่องเดือดร้อน
4. ไม้ที่มีเถาวัลย์พันก็ไม่เอา เพราะเชื่อว่าเป็นไม้ที่มีเจ้าของแล้ว ถ้าเอาสร้างบ้านจะทำให้สามีภรรยาตายจากกันเร็ว
5. ไม้ฟ้าผ่า ก็ไม่นำมาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นนางไม้ดี แต่ถ้าเอามาสร้างบ้านจะทำให้สามีภรรยาตายจากกันเร็ว
6. ไม้ที่เป็นโพรง ถ้าเป็นโพรงโคนต้น ถือว่าเป็นที่อยู่ของนก ถ้าโพรงกลางต้นถือว่าเป็นที่อยู่ของนางไม้ แต่ถ้าเป็นที่อยู่ของผีพราย ไม้ทั้ง 3 แบบนั้นก็ไม่นำมาสร้างบ้าน

เมื่อพิจารณาความเชื่อของเรื่องการตัดไม้ มาสร้างบ้านเหล่านี้แล้วจะเห็นความชาญฉลาดที่แฝงด้วยกลอุบายของคนในสมัยที่ต้องการจะอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ทำให้ไม้ที่บิดเบี้ยว แคระแกร็นไม่สวยงาม ก็จะโดนปล่อยทิ้งไว้ป่า จะตัดไม้ทิ้งามเท่านั้น หรือการที่ตัดไม้ริมน้ำก็เพื่อ กันตลิ่งพัง เป็นการอนุรักษ์เช่นกัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540, หน้า 20- 22)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า 25 ปี และเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 พระองค์ก็ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้อยู่รอด และอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เพราะการพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือ ความมีกิน มีใช้ ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดและมีประวัติ แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตมลำดับ (พระบรมราชโองการ 168 องค์ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. 2542) ทั้งนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิตรากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือนอาคารใ้ั่นเอง

หลักของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางสายกลาง คือพอประมาณไม่อดอยากขาดแคลน เป็นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน มั่นคง และมีคุณธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน ไม่ฟุ้งเฟ้อและไม่ประมาท มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยมีการจัดการที่ดี สามารถพึ่งตนเองระดับครอบครัวไปสู่ระดับชุมชน มีการสร้างเครือข่ายทำงาน เป็นองค์กรชุมชน เป็นสหกรณ์ และไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบก้าวหน้า (อภิชาติ พันธุเสน , 2547 ,หน้า 41-43)

องค์ประกอบหลักของระบบเศรษฐกิจพอเพียงมี 3 ประการ ได้แก่

ประการที่หนึ่ง เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผล หรือผลผลิต ให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา หลักใหญ่สำคัญยิ่งคือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้าน หรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้

หลากหลาย ครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน เป็นต้น เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว ชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่า เศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อมๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย เช่น การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

หลักการแห่งการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ยึดหลักสำคัญของความพอดี 5 ประการ คือ

1. ความพอดีด้านจิตใจ : ต้องเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม
2. ความพอดีด้านสังคม : ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ รู้จักหนักกำลังและที่สำคัญคือมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง
3. ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : รู้จักใช้และจัดการอย่างชาญฉลาดและรอบคอบเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุดและที่สำคัญคือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศเพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงอยู่เป็นขั้นเป็นตอนไป
4. ความพอดีด้านเทคโนโลยี : รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการและการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเราเองและสอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเอง
5. ความพอดีด้านเศรษฐกิจ : เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควรพออยู่ พอกิน สมควรตามอัตภาพและฐานะของตน ยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้

การปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การดำรงชีพแบบ “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” เป็นการเข้าสู่มาตรฐาน “พออยู่ พอกิน” ตามพระราชดำริ อาจปฏิบัติตนดังนี้

1. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน สละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง
2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลน ในการดำรงชีพก็ตาม
3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต
4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ
5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป

หากแต่ปัญหาสำคัญที่สัมพันธ์กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงคือ การเสื่อมสูญของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการผลิต ดังนั้นจึงต้องมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงผลกระทบจากการบุกรุกทำลายป่าไม้ของประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง พื้นที่ต้นน้ำลำธารเสื่อมโทรม ฤดูกาลเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลกระทบต่อชนบท จึงทรงมีพระราชดำริในการพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าไม้ ให้คืนกลับสู่สภาพธรรมชาติด้วยแนวทางผสมผสาน โดยการปลูกไม้ทดแทนควบคู่กับการพัฒนาอาชีพราษฎร ด้วยกำรวางแผนร่วมมือกันของทุกส่วนราชการ ในการดำเนินการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อม การปลูกไม้ 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 ประการ ตามแนวพระราชดำรินั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระราชดำริ ไว้เมื่อปี 2519 ณ หน่วยพัฒนาต้นน้ำทุ่งจ้อ อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ ว่าการปลูกไม้ 3 อย่าง คือ ไม้ผล ไม้โตเร็วและไม่เศรษฐกิจจะทำให้เกิดป่าไม้แบบผสมผสานและสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถีประชาในชุมชนอันเป็นทฤษฎีการปลูกต้นไม้ลงใจคน โดยการปลูกฝังจิตสำนึกแก่ประชาชนให้ปลูกต้นไม้ลงแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเองและในการฟื้นฟูพื้นที่น้ำตามแนวพระราชดำริของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2525 เพื่อศึกษารูปแบบในการพัฒนาที่เหมาะสมในพื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำริ แนวทางในการปลูกไม้ฟื้นฟูสภาพป่า

ต้นน้ำว่า การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ปลูกไม้ 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ หรือ ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืน ซึ่งจะให้ประโยชน์ 4 ประการ คือ ได้ใช้สอยและเศรษฐกิจ ไม้ฟืน ไม้กินได้ และประการสุดท้าย คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วยประเภทไม้ 3 อย่างที่เหมาะสมแก่การปลูก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นให้ใช้พันธุ์ไม้ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เพราะเป็นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีมีลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อยู่แล้ว ไม่เป็นการเสี่ยงต่อภาวะการรอดตายและการเจริญเติบโต เป็นและที่รู้จักของราษฎรในท้องถิ่นอย่างดี พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกไม้ป่าดังกล่าวควรเป็นพื้นที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม หรือเป็นบริเวณป่าเพื่อการฟื้นฟิงของราษฎรที่อยู่บริเวณใกล้เคียง หมู่บ้าน วิธีการปลูกก็ให้เสริมในลักษณะธรรมชาติโดยไม่จับต้นไม้เข้าแถว ซึ่งการปลูกเสริมตามลักษณะธรรมชาตินี้ เมื่อต้นไม้โตขึ้นก็จะมีสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติ โดยจะไม่มีลักษณะเป็นสวนป่าที่มีต้นไม้เรียงเป็นแถว

แนวคิดปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ไม้ 3 อย่าง ลักษณะไม้ 3 อย่าง เป็นชนิดไม้ที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชุมชน ประกอบด้วย

1. **ไม้ใช้สอยและเศรษฐกิจ** เป็นชนิดไม้ที่ชุมชนนำไปใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรือน เครื่องเรือน คอกสัตว์ เครื่องมือในการเกษตร เช่น เกวียน คันไถ ด้ามจอบเสียม และมีด รวมทั้งไม้ที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องจักรสาน กระบุง ตะกร้า เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และเมื่อมีพัฒนาการทางฝีมือก็สามารถจัดทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน นำไปจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน ซึ่งเรียกว่า เป็นไม้เศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ มะขามป่า สารภี ช้อ ไม้หก ไม้ไร่ ไม้ซาง มะแฟน สัก ประดู่ กาสามปึก จำปี จำปา ตุ่ม ทะโล้ หมี่ ยมหอม กฤษณา นาพญาเสือโคร่ง ไก่ คุณ ยางกราด กระถิน เกิดดำ มะหาด ไม้เตม มะห้า มะกอกเกลื่อน จิว ตีนเป็ด ยมหอม มะขม มะแข่น สมอไทย ตะคร้อ เสี้ยว บุนนาค ปิบ ตะแบก ตอง คอแลน รัง เต็ง แดง พลวง ฮักหลวง เป็นต้น

2. **ไม้ฟืนเชื้อเพลิงของชุมชน** ชุมชนในชนบทต้องใช้ไม้ฟืน เพื่อการหุงต้มปรุงอาหาร สร้างความอบอุ่นในฤดูหนาว สุมควายตามคอก ไถยุ้ง เหลือบ รัน ไร่ รวมทั้งไม้ฟืนในการนั่งเมียง และการอบถนอมอาหาร ผลไม้บางชนิด ไม้ฟืนมีความจำเป็นที่สำคัญ หากไม่มีการจัดการที่ดีไม้ธรรมชาติที่มีอยู่ไม่เพียงพอในการใช้ประโยชน์ ความอึดอัดขาดแคลนจะเกิดขึ้น ดังนั้นจะต้องมีการวางแผนการปลูกไม้โตเร็วขึ้นทดแทนก็จะทำให้ชุมชนมีไม้ฟืนใช้ได้อย่างเพียงพอ ได้แก่ ไม้หาด สะเดา เป้าเลือด มะกอกเกลื่อน ไม้เต้าหลวง กระท้อน ชีเหล็ก ตีนเป็ด ยมหอม ลำไย ป่า มะขม ดงดำ มะแขวน สมอไทย ตะคร้อ ตันเสี้ยว บุนนาค ตะแบก คอแลน แดง เต็ง รัง พลวงตัว หว่า

มะขามป้อม แคน ฝักเหือด เมียง มะม่วงป่า มะแฟน กาสามปึก มันปลา นายพญาเสือโคร่ง มะมือ
ลำไย รกฟ้า ลิ้นจี่

3. ไม้อาหารหรือไม้กินได้ ชุมชนดั้งเดิมเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติทั้งการไล่
ล่าสัตว์ป่าเป็นอาหาร รวมทั้งพืชสมุนไพร อดิเตแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์จึงเป็นแหล่ง
อาหารเสริมสร้างพลาสมาัย การปลูกไม้ที่สามารถให้หน่อ ใบ ดอก ผล ใช้เป็นอาหารได้ก็จะทำให้
ชุมชนมีอาหารและสมุนไพร ในธรรมชาติเสริมสร้างสุขภาพให้ไม้กินมีใช้อย่างไม่ขาดแคลน ได้แก่
มะหาด ฮ้อสะพายควาย เป้าเลือด บุก กลอย จีว กระท้อน ชีเหล็ก มะขม มะป็นดง เพกา แคน
สะเดาเมียง มะม่วงป่า มะแฟน มะเฒ่า หวาย ดอกต่าง กระถิน ก่อเดือย หว่า กล้วย ลำไย มะกอก
เกลื่อนมะระขี้เินก ประคำดีควาย ตะคร้อ กระบะก ผักปุย่า มะเฟือง แคนหางค่าง ขนุน มะปราง มะ
หลอดคอแลน มะเฒ่า ส้มป่อย

ประโยชน์ 4 ประการ ไม้ 3 อย่างเมื่อปลูกป่าไปแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ 4 ประการ
คือ

1. ในสภาพปัจจุบันป่าไม้ลดลงเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถตอบสนองความต้องการ
ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง และเพียงพอ ดังนั้น เมื่อมีการปลูกป่าที่มีความเหมาะสมและมี
คุณสมบัติที่ดีเพื่อการใช้สอยและสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอาชีพได้โดยมีการวางแผนอย่างมี
ส่วนร่วมและดูแลรักษาจะทำให้ชุมชนมีไม้ไว้ใช้สอยอย่างไม่ขาดแคลน และจะไม่สร้างผลกระทบ
ต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และหากมีการปลูกในปริมาณที่มากพอ ชุมชนก็สามารถนำมา
เสริมสร้างอาชีพเสริมได้ ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้น

2. ไม้พื้นเป็นวัสดุเชื้อเพลิงพื้นฐานของชุมชน หากชุมชนไม่มีพื้นไม้สับสนุนกิจกรรม
ครัวเรือน ชุมชนจะต้องเดือดร้อนและสิ้นเปลืองเงินทอง เพื่อการจัดหาแก๊สหุงต้ม หรือจะต้องเสีย
ค่าใช้จ่ายเพื่อการจัดหาวัสดุเชื้อเพลิงประเภทอื่นๆ

3. พืชอาหารและสมุนไพรรวมทั้งสัตว์แมลงที่ชุมชนสามารถเก็บหาได้จากธรรมชาติจะ
เป็นอาหารที่มีคุณค่าปลอดภัย อั้นเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน เป็นการ
ประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งถ้ามีปริมาณเกินกว่าที่ต้องการแล้วยังสามารถใช้เป็นสินค้าเสริมสร้าง
รายได้อีกทางหนึ่งด้วย

4. เมื่อมีการปลูกไม้เจริญเติบโตเป็นพื้นที่ขยายมากขึ้น และมีการปลูกเสริมคุณค่า
ป่าด้วยพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความหลากหลายและเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำรวมทั้งก่อให้เกิดการ
อนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร

วิธีการดำเนินงานปลูกไม้ 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 ประการ ได้แก่

1. การเพาะชำกล้าไม้ ซึ่งเริ่มจากการจัดหาเมล็ดไม้ โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์การปลูกว่า เน้นร่มเงา ฟืน ใช้สอยในครัว หรือประดับ โดยเลือกจากแม่ไม้ที่มีลักษณะดี มีความแก่ของเมล็ดไม้ โดยคำนึงถึงฤดูกาลและธรรมชาติของต้นไม้ มีการเก็บอย่างถูกวิธี และรักษาดูแลเมล็ดอย่างเหมาะสม
2. รูปแบบเรือนเพาะชำ ให้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและงบประมาณ
3. การเตรียมวัสดุเพาะ ที่มีคุณภาพดี ราคาถูกมีอยู่ในท้องถิ่นเหมาะสมกับเมล็ดพันธุ์
4. การจัดทำแปลงเพาะ สามารถทำได้โดยใช้กระบะหรือชุดยกทรง
5. ฤดูกาลหรือเวลาเริ่มเพาะ ให้ศึกษาธรรมชาติการเติบโตของต้นไม้ และต้องคำนวณเวลาให้ต้นไม้ออกดอกก่อนปลูกในต้นฤดูฝน
6. การปฏิบัติต่อเมล็ดไม้ก่อนเพาะเพื่อเร่งการงอก ให้ศึกษาธรรมชาติการงอกของต้นไม้แต่ละชนิดเพื่อการปฏิบัติที่เหมาะสม
7. การย้ายชำ เลือกต้นที่สมบูรณ์ มีวิธีการถอนกล้าอย่างถูกต้อง และปักชำให้พินแข็งแรงก่อนปลูก
8. การดูแลรักษากล้าไม้ ต้องรดน้ำ กำจัดวัชพืชและศัตรูพืช จัดเรียงความสูงและปรับแสงอุณหภูมิให้เหมาะสม
9. การปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้ออกดอก ต้องศึกษาลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ และคำนึงวัตถุประสงค์ของการปลูก เลือกพื้นที่ที่เหมาะสม เตรียมดินและดูแลรักษาให้เติบโต

แนวคิดป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2549, หน้า 15) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึ่งพาพึ่งปวยของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ศรีสุวรรณ ครอบจร (2539, หน้า 9) ได้อธิบายความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นการอนุรักษ์ และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่าการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การทำลายป่าย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นจึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

แนวความคิดนี้มีพื้นฐานจากการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเองทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยส่วนรวม และการยอมรับศักยภาพชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชน ด้วยป่าชุมชนเป็นสาธารณะสมบัติของชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณะสมบัติ ต้องการสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมมากขึ้นเพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล แต่ชุมชนต้องไม่ใช้ประโยชน์จากสาธารณะสมบัตินั้นมากจนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่นๆ การจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนและการสร้างระบบแรงจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ประชาชนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนตามความจำเป็น สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน การจะให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่างๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจด้วย

การจัดองค์กรทางสังคมของชุมชน เพื่อจัดการป่าไม้ชุมชนอาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแยกต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกันของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนให้สามารถทำให้การกระทำร่วมกันได้ และจะต้องพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อ กฎเกณฑ์ของท้องถิ่น หรือ กฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยอิงอาศัยกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือ

สำหรับการระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้น จำเป็นต้องสร้างระบบการจูงใจให้แต่ละคนเกิดความสำนึกและปฏิบัติในแนวทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคนแรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอกที่เป็นเครื่องล่อหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น แรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน แรงจูงใจประเภทนี้เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งเกิดจากความศรัทธา ความรัก (คณิต ธนธรรม เจริญ และโกมล แพรกทอง, 2548, หน้า 60-65)

ลักษณะการจัดการป่าชุมชน

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ

การจัดการป่าชุมชนรูปแบบดั้งเดิมอาจผูกติดอยู่กับความเชื่อ อาจเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนาซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ช่วยให้ผู้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่อยู่ในธรรมชาติอย่างมีความพอเหมาะพอดี อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาและสภาพการณ์ของสังคมเปลี่ยนไปทรัพยากรธรรมชาติค่อยๆลดลง ในขณะที่ความต้องการของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความเชื่อเพียงอย่างเดียวก็อาจไม่เพียงพอที่จะทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ดังนั้นสังคมอาจต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเสริมกับพลังความเชื่อ ในการที่จะใช้ เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการป่าไม้ของชุมชนต่อไป ในส่วนนี้จะได้อธิบายถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธที่มีต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

ดังเช่น การจัดการป่าปู่ตา ซึ่งทั้งพื้นที่และต้นไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันนั้นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผีปู่ตา ซึ่งถือได้ว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการกับสิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติสามารถรับรู้ได้โดยมองผ่านพิธีกรรมที่มนุษย์ได้ร่วมกันประกอบขึ้น โดยมีเจ้าผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การยอมรับในอาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างเหมาะสม กล่าวคือในขณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าปู่ตาในรูปแบบต่างๆ ป่าปู่ตาก็ได้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนที่แสดงถึงความเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน โดยอาจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น พอมีปัญหาทุกซักรอน ชาวบ้านก็มักจะบนบานศาลกล่าวต่อผีปู่ตาให้ช่วยดลบันดาลให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่จะต้องการ นอกจากชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากป่าปู่ตาในรูปแบบของอาหาร ไม้ฟืน ไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การที่ชุมชนมีความเชื่อ

ในเรื่องผีปู้ตาทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาเป็นไปโดยมีการไต่รตรงอย่างมีเหตุผลและมีความเคารพในธรรมชาติและอยู่บนพื้นฐานของกฎเกณฑ์ที่ชุมชนถือเป็นเรื่องปฏิบัติ ในการใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตา เช่น ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บฟืนไปหุงข้าวหรือเข้าไปเก็บเห็ดหรือตัดต้นไม้จากป่าปู้ตา เพื่อเอาไปใช้ในกิจกรรมอันเป็นสาธารณะ จะต้องมีการกล่าวคำขอเสมอ ไม่ว่างเก็บเอาไปทำฟืนหุงข้าวมักเป็นกิ่งไม้แห้งๆ หรือกิ่งไม้เล็กๆ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาโดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือแสดงความเคารพต่อผีปู้ตา ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ละเมิดอาจได้รับการลงโทษในรูปแบบต่างๆ กันจากผีปู้ตา ซึ่งนับว่าความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ร่วมมือร่วมใจในการดูแลรักษาป่าปู้ตา และใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาอย่างเหมาะสม

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในกรณีของวัดป่า สะท้อนความเชื่อทางศาสนาพุทธของฝ่ายอรัญวาสี ที่เน้นวัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็นเหมาะแก่การเจริญศีลภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ดังนั้นป่าจึงเป็นสถานที่ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทำสมาธิและการปฏิบัติธรรมพระสงฆ์ สำหรับการจัดการป่าไม้ของวัดป่าอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะนี้คือ การอนุรักษ์ป่าดั้งเดิมที่เป็นที่ตั้งของวัดไว้และการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในบริเวณวัด ซึ่งพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ โดยพระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการชี้แจงจูงใจที่สำคัญอาจได้แก่ ความเชื่อและความยึดมั่นในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาฝ่ายอรัญวาสี

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม

การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลัง เป็นการใช้กลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผน การดำเนินการ และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบนี้มีทั้งการจัดการเชิงอนุรักษ์และในเชิงการพัฒนา โดยมีลักษณะดังนี้

2.1 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเกี่ยวกับสภาพของป่าไม้ที่เสื่อมโทรมและลดปริมาณลง จนถึงจุดที่ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนน่าจะต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ป่าที่ยังคงสภาพอยู่ไว้ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระยะยาว

2.2 การจัดการป่าชุมชนในเชิงการพัฒนา เป็นการจัดการป่าโดยการตั้งกรรมการป่าชุมชน เพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชน

โดยสรุป การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้น มีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญใน

การกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองของความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวม ทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม

แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า การแสดงพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์หนึ่งๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของสถานการณ์ที่แตกต่างกันไปบุคคลจะประเมินสถานการณ์แต่ละสถานการณ์เพื่อจะแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสม และจะเลือกแสดงพฤติกรรมที่เคยได้รับการเสริมแรงมาก่อนในสถานการณ์ที่คล้ายกัน หรือสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่นในสถานการณ์ที่คล้ายกับของตน บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะแยกแยะว่า พฤติกรรมใดเหมาะสม หรือไม่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ และการที่บุคคลได้รับการเสริมแรงในการกระทำชนิดเดียวกันในสถานการณ์ที่แตกต่างกันจะเป็นผลให้บุคคลเกิดการสรุปกฎเกณฑ์ (Generalization) คือ จะแสดงพฤติกรรมลักษณะเดียวกันนั้น ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันไปอย่างแน่นอน สำหรับการเสริมแรงที่มีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคลแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1. การเสริมแรงที่ได้รับโดยตรง เช่น การได้รับรางวัลที่เป็นวัตถุ การได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นการเรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตนเอง บุคคลจะเลือกกระทำในสิ่งที่ตนเองได้รับรางวัลและไม่กระทำในสิ่งที่ถูกลงโทษ

2. การเลียนแบบผู้อื่น พฤติกรรมบางอย่างของบุคคลไม่ได้เกิดจากการได้รับการเสริมแรงโดยตรง แต่ได้มาจากการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่นว่า เป็นพฤติกรรมที่ได้รับรางวัลหรือถูกลงโทษ

3. การควบคุมตนเอง บุคคลจะประเมินการกระทำของตนเอง ด้วยวิธีการดำเนินตนเองหรือการยกย่อง

ทั้งนี้ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางสังคม ที่จะมีผลในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. ความสามารถ (Competencies) ซึ่งประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญา ทักษะทางสังคม และความสามารถอื่น ๆ

2. กลวิธีในการคิด (Cognitive Strategies) ซึ่งประกอบด้วยวิธีการที่เคยใช้ในการเลือกรับข่าวสาร การจัดระเบียบ และการตีความหมาย

3. การคาดหวัง (Expectancies) หมายถึง การคาดหวังผลที่ตามมาของการกระทำต่างๆ การตีความหมายของสิ่งเร้า และความมั่นใจในการกระทำของตนเอง

4. การให้คุณค่าของผลการกระทำ (Subjective Outcome Values) หมายความว่าแม้ว่าบุคคลจะมีความคาดหวังที่คล้ายกัน แต่เขาอาจจะเลือกแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลมีความแตกต่างกันในการให้คุณค่าของผลการกระทำนั้น

5. ขบวนการบังคับควบคุมตนเองและการวางแผน (Self – Regulatory Systems) หมายถึงมาตรฐานการบังคับควบคุมตนเองและกฎเกณฑ์ที่แต่ละบุคคลรับเอามาใช้ควบคุมพฤติกรรมของตน และการวางแผนให้บรรลุเป้าหมาย (กรรณิการ์, ภูประเสริฐและคณะ, 2547, หน้า 418 – 422)

นอกจากนั้น Kelman (อ้างใน เบญญา รักพงษ์, 2542, หน้า 11 –12) กล่าวว่า การที่บุคคลมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือการเรียนรู้ทางสังคม เกิดจากอิทธิพลทางสังคม 3 ประการคือ

1. การยอมรับตาม คือ การที่บุคคลยอมรับอิทธิพลจากบุคคลอื่นหรือจากกลุ่ม เพราะหวังว่าจะได้รับการตอบสนองที่ดีจากคนอื่นอาจเป็นรางวัลหรือหลีกเลี่ยงจากการถูกลงโทษเช่นบุคคลพยายามแสดงความคิดเห็นว่าพอใจเพื่อที่จะได้เข้ากลุ่มหรือเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกขับออกจากกลุ่ม

2. การอ้างอิง คือการที่บุคคลยอมรับพฤติกรรมของคนอื่นหรือกลุ่ม เพราะพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ เป็นพฤติกรรมที่ตนพอใจ การยอมรับอิทธิพลโดยผ่านการอ้างอิง เป็นการสร้างหรือคงไว้ ซึ่งความสัมพันธ์ที่พึงปรารถนาต่อผู้อื่น วิธีการอ้างอิงมีหลายอย่างเช่น รับพฤติกรรมทั้งหมด หรือบางส่วนจากคนอื่น ในกรณีเช่นนี้บุคคลจะพยายามพูดหรือทำในฐานะของอีกคนตามความเชื่อของตนเอง

3. การเกิดคุณค่าในตัว คือ บุคคลยอมรับอิทธิพลเพราะว่า พฤติกรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับระบบค่านิยมของตน ยอมรับเพราะเห็นว่ามีประโยชน์ในการแก้ปัญหา ความน่าเชื่อถือของบุคคลที่เป็นตัวแปรที่สำคัญ เช่น บุคคลยอมรับข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญเพราะเห็นว่าสอดคล้องกับปัญหาและค่านิยมของตนเอง ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของการสร้างระบบคุณค่าคือ จะมีการรับและปรับคุณค่าให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของตน

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมจึงให้ความสำคัญในเรื่องของตัวแปรทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลก่อให้เกิดพฤติกรรมเฉพาะอย่าง แนวคิดนี้จึงมองพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่ของ

การกระทำต่อสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจง และสนใจถึงวิธีการใช้สิ่งแวดล้อมควบคุมและดัดแปลงพฤติกรรมของบุคคล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพร พิมสาร (2549) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าดั้น หมู่ที่ 5 ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในประเด็นปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนถึงปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าดั้น ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แนวทางการสัมภาษณ์ในประเด็นหลักที่สร้างขึ้นกับหัวหน้าครอบครัวหรือตัวแทนครัวเรือนและผู้อาวุโสซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 รายการ รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอในรูปแบบของชีวประวัติ

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยภายในที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ รวมถึงรายได้ของคนในชุมชนบ้านป่าดั้น ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าดั้น เพราะชาวบ้านป่าดั้นทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพรายได้น้อยหรือมาก โสดหรือสมรส มีการศึกษาหรือไม่มียอมมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยวิธีการแก้ไขเฉพาะหน้าของชาวชุมชนบ้านป่าดั้นที่ลงมือทดลองถูกมาหลายครั้ง การใช้ประสบการณ์ที่ได้ผ่านการปฏิบัติการหลายครั้ง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน การใช้ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของป่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้เล่าขานแก่ลูกหลานและการให้เข้าร่วมในการพิธีกรรมต่าง ๆ มาหลายรุ่นมาเป็นสิ่งเชื่อมโยงในลักษณะของการตัดสินใจรวมกลุ่มกันโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มโดยความสมัครใจเพื่อรวมความคิด คิดค้นปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน คือเมื่อเกิดความแห้งแล้ง อากาศร้อนอบอ้าว น้ำทำการเกษตรไม่พอใช้ การเก็บหาของป่าเพื่อใช้สอยในครัวเรือนยากขึ้น ทำให้ชุมชนทราบปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก้ไขปัญหามาโดยจัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนขึ้นและต่อมาสมาชิกได้ดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อดำเนินการจัดการป่าใกล้ชุมชนให้เป็นป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าดั้น พร้อมกับได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนและร่วมกันกำหนดกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่า และการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเพื่อให้ชาวชุมชนบ้านป่าดั้นและชุมชนใกล้เคียงทราบ การดำเนินงานของคณะกรรมการในแต่ละเดือนจะมีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้ที่ประชุมหมู่บ้านทราบเกือบทุกเดือน ส่วนปัญหาและอุปสรรคการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ส่วนใหญ่จะมาจากคนนอกชุมชนที่เข้ามาดกฉวย

ประโยชน์จากป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าต้นและขณะเริ่มต้นการจัดการป่าชุมชน คนในชุมชนบ้านป่าต้นก็มักจะลักลอบเข้าไปหาผลประโยชน์ในป่าชุมชนโดยไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบซึ่งคนในชุมชนและคณะกรรมการได้ชี้แจง อธิบายสิ่งที่จะเกิดความเสียหายกับพื้นที่ให้ทราบ ต่อมาปัญหานี้ก็หมดไป มีการปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนดมากขึ้น

หนูเคน จันทาง (2545) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิม เพื่อศึกษาสถานการณ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ป่าชุมชน เพื่อศึกษารวบรวม วัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อศึกษารูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมในการใช้วัฒนธรรมความเชื่อจัดการป่าชุมชน

จากการศึกษาวิจัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน มีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้ 1) พัฒนาโจทย์วิจัย โดยความช่วยเหลือจากพี่เลี้ยงของ กป.อพช. อีสาน 2) วางแผนการทำงาน ตามกรอบของเวลาและพื้นที่เป้าหมายว่าจะจัดปรับอย่างไรให้เหมาะสมมากที่สุด 3) การเก็บข้อมูล เกี่ยวกับพื้นฐานชุมชน ป่าพนักใหญ่ การใช้ประโยชน์ และวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่า โดยการสังเกต สัมภาษณ์ สสำรวจ และจัดเวทีประชุม รวมทั้งข้อมูลมือสอง 4) วิเคราะห์ข้อมูล เติมเต็มข้อมูลให้สมบูรณ์มากขึ้น และวิเคราะห์ให้เห็นต้นเหตุของปัญหา รูปแบบหรือแนวทางในการนำวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมมาใช้ในการจัดการป่า 5) วางแผน จากข้อมูลที่เก็บได้ทุกระยะ นำมาจัดระบบข้อมูล และวิเคราะห์ 6) ปฏิบัติการ ทดลองดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ซึ่งทีมวิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการปรับแผนกิจกรรมให้มีความชัดเจน และเหมาะสมกับสถานการณ์ในชุมชน 7) สรุปผลการดำเนินงาน เพื่อนำไปปรับใช้ในงานอนุรักษ์และการจัดการป่าพนักใหญ่โดยชุมชนต่อไป

ผลการศึกษา พบว่า ในอดีตชุมชนมีการอนุรักษ์ป่า โดยการพึ่งพาอย่างยั่งยืนแฝงอยู่ในรูปของข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่างๆ และมีแนวคิดการอนุรักษ์ป่าทางพุทธศาสนาของวัดป่าในป่าโคกพนักใหญ่ ที่แสดงออกมาในรูปของการขยายเขตอภัยทานของวัดป่าบ้านปาน ทำให้ชุมชนเกิดจิตศรัทธา และปฏิบัติตาม การจัดพิธีบวชป่า ทำให้ชุมชนไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปทำลายต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมบวชป่าแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังเข้ามาร่วมดูแลป่าหลังจากการบวชป่าตลอดจนมีความเชื่อเรื่องผีที่นำไปสู่การอนุรักษ์ป่า ทั้งป่าช้าและดอนปู่ตา โดยเข้าใจร่วมกันว่าต้นไม้ในเขตศาลปู่ตาไม่ควรเข้ามาทำลายหรือใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นอันตราย ซึ่งกระบวนการปลูกจิตสำนึกในประเด็นนี้จำเป็นต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง

จากการทดลองขยายเขตอภัยทาน จัดพิธีบวชป่า พื้นที่กรรมณีป่า และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องป่าช้า/ข้อห้ามต่างๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งผลให้ชาวบ้านปรับทัศนคติต่อการใช้ประโยชน์จากป่าพวงใหญ่ไปในเชิงอนุรักษ์ เริ่มการกำหนดเขตป่าอภัยทาน เกิดคณะกรรมการดูแลรักษาป่าพวง ที่ประกอบด้วยตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดบทบาทอันชัดเจน และเกิดการขยายผลไปยังโรงเรียน โดยการนำความรู้ดั้งเดิมมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลายเป็นที่ศึกษาดูงานของ อบต. ไกล่เคียง และขยับเนื้องานไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พลังงานเชิงนิเวศน์ เกษตรกรรมรอบป่า ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ 1) ควรมีความยืดหยุ่นในมากขึ้น โดยเฉพาะการเขียนรายงาน ควรคำนึงถึงการนำไปใช้มากกว่าแค่โครงการเขียนรายงานหรือรูปแบบวิธีการเขียนรายงาน 2) กระบวนการหนุนเสริมเพื่อให้ทีมวิจัยได้ดำเนินการอย่างลุล่วงนั้น ควรมีความถี่และใกล้ชิดต่อการหนุนเสริม เพื่อจะได้ช่วยแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ทันเวลาต่อสถานการณ์ที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา

ไสว ช่างเงิน (2544) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาการจัดการป่าตำบ (ป่าลูกชิด) กลุ่มภูสัน ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดการป่าตำบของชาวบ้านกลุ่มภูสัน ศึกษาวิถีทัศน์ของชาวบ้านใน 10-20 ปี ข้างหน้าเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าตำบให้ยั่งยืน ศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการอนุรักษ์ป่าตำบในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มภูสันมีวิถีการจัดการป่าชุมชนและการจัดการป่าตำบหรือป่าลูกชิดอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพ สมาชิกกลุ่มภูสันมีวิสัยทัศน์ในการใช้ประโยชน์ ป่าตำบอย่างยั่งยืน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลากหลาย ปัญหาและอุปสรรคของการจัดป่าชุมชน กรณีป่าตำบ (ป่าลูกชิด) ของกลุ่มภูสัน ได้แก่ การเพิ่มประชากร และการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนเป็นแนวเขตอุทยานแห่งชาติจันทบุรีของกรมป่าไม้

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา เพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนดังนี้ ภาครัฐควรให้ความรู้ด้านการวางแผนครอบครัวแก่ชาวไทยภูเขา เพื่อลดอัตราการเพิ่มของประชากร และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้คำนึงถึงความต้องการและปัญหาของชุมชนในพื้นที่เป็นสำคัญ ปลูกฝังแนวความคิดเกี่ยวกับป่าไม่ว่า เป็นปัจจัยที่จะรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ โดยให้ประชาชนเกิดความสำนึกการเป็นเจ้าของป่าไม้มีส่วนร่วมกัน เจ้าของและมีโอกาสใช้ประโยชน์จากป่าไม้ที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของ เป็นต้น

เศกสรรค์ ยงวณิชยประสิทธิ์ คุณุรัตน์และวิยุทธ จำรัสพันธุ์ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น ผลการวิจัยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ 1. ลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบท จากการศึกษาพบว่าการจัดการป่าชุมชนในชนบทอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อเรื่องผี และพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน การจัดการป่าชุมชนในอีกลักษณะหนึ่งได้แก่การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรทางสังคมเป็นหลักในการจัดการ โดยมีกฎระเบียบที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ 2. วัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนในชนบทมีวัตถุประสงค์ทั้งในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชน 3. องค์ประกอบของการจัดการป่าชุมชน จากการศึกษาพบว่าในการจัดการป่าชุมชนนั้นจะมีหน่วยทางสังคม ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการดำเนินการ เช่น ครอบครัว คณะกรรมการ เป็นต้น มีระบบแรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และยังเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับระบบการถือครองที่ดินและต้นไม้ของป่าชุมชน ซึ่งมีทั้งระบบการถือครองที่ชุมชนเป็นเจ้าของที่ดินและต้นไม้ร่วมกัน และระบบการถือครองที่ดิน

อารมย์ ชมขวัญ (2542) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปรัชญา แนวคิด และวิธีการจัดการป่าชุมชนของชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ จากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

ปรัชญา ชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟมีปรัชญาในการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์โดยเด่นกว่าชาวเขากลุ่มอื่น ๆ มีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติตามบรรพบุรุษสืบต่อกันมายาวนาน ชาวกระเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องป่ากับพิธีกรรม โดยเชื่อว่าในป่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีภูตผี เทพดา นางไม้ และวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ ทำให้วิถีชีวิตของชาวกระเหรี่ยงมีความผูกพันกับป่าตลอดเวลา และเชื่อว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินี้สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีและชั่วร้ายให้กับตนและชุมชนได้ จึงมีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การเลี้ยงผี เป็นวัฒนธรรม ประเพณี ปฏิบัติสืบต่อกันมา

แนวความคิด เนื่องจากชาวกระเหรี่ยงในอดีต มีการอพยพเคลื่อนย้ายชุมชนอยู่บ่อยครั้ง และยากลำบากมาก เมื่อได้มาตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ กอปรกับมีความรักและ

ผูกพันกับป่าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ชาวกะเหรี่ยงจึงมีความคิดในการดูแลรักษาป่า ชาวกะเหรี่ยงมีความคิดว่าน้ำในห้วยย่อมมาจากป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ย่อมเป็นแหล่งอาหารที่ดี และเป็นแหล่งสมุนไพรอีกด้วยวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงจึงผูกพันกับป่าตลอดเวลา และมีความคิดว่าถ้าขาดป่าชุมชนคนคงอยู่ไม่ได้ จึงมีความคิดในการดูแลรักษาป่าไม้ ให้อยู่ในสภาพที่คงความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

วิธีการจัดการป่าของชุมชนบ้านแม่จองไฟ ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟ มีศักยภาพในการจัดการป่าที่ดีมาก มีผู้นำที่เข้มแข็ง ชุมชนได้กำหนดข้อห้าม กฎระเบียบของชุมชนขึ้น และสามารถบังคับใช้กับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การห้ามตัดไม้ในเขตป่าที่อนุรักษ์ไว้มาใช้สอย การห้ามนำของป่ามาขาย การห้ามเผาป่า และยังมีการสร้างแนวกันไฟ แนวเขตป่าไม้แสดงไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนก็ดกกันและไม่ให้ความร่วมมือกับบุคคลภายนอกชุมชนที่จะมาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าที่ชุมชนดูแลอยู่ ตลอดจนสมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ จึงทำให้สภาพป่าไม้ของชุมชนบ้านแม่จองไฟ ยังคงความอุดมสมบูรณ์ต่อไป

วิศว์ เศรษฐสุกร (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน พบว่า พัฒนาการการใช้ป่าชุมชนบ้านตลาดซี้เหล็กสามารถแบ่งออกเป็นช่วงเวลาสำคัญ 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การใช้ป่าช่วงพิธีกรรมและความเชื่อในยุคดั้งเดิม (อดีต – ปี พ.ศ. 2532) มีการใช้พื้นที่ป่าในเชิงพาณิชย์โดยการบุกรุกจากชาวบ้านหมู่บ้านตลาดซี้เหล็กเอง รวมถึงการสัมปทานจากองค์กรภายนอก และการตัดไม้ไปขายให้นายทุนของชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น

ช่วงที่ 2 การใช้ป่าช่วงการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าของวัดพระธาตุดอยจอมแจ้งและองค์กรภายนอก (ปี พ.ศ. 2533 – ปี พ.ศ. 2546) เป็นช่วงที่รัฐพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรป่าจากสภาพที่เสื่อมโทรมมาเปลี่ยนให้ป่าเกิดการฟื้นฟูและเกิดการจัดการที่ดีในชุมชน โดยความร่วมมือของวัดพระธาตุดอยจอมแจ้งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมถึงการสนับสนุนในการจัดการป่าชุมชนจากองค์กรภายนอกอีกด้วย

ช่วงที่ 3 การใช้ป่าช่วงการปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน (ปี พ.ศ. 2547 – ปี พ.ศ. 2552) เป็นช่วงที่ชุมชนบ้านตลาดซี้เหล็กได้มีการเรียนรู้ และมีแนวทางในการจัดการป่าชุมชนและการใช้ป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนเอง

ในส่วนของ การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านตลาดซี้เหล็กนั้น พบว่า ชุมชนบ้านตลาดซี้เหล็กได้นำเอาพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน กลับมาใช้ใหม่ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เคยปฏิบัติมาแต่สมัยดั้งเดิม

มาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเพื่อนำมาใช้ในด้านต่างๆ ได้แก่ ก) การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน

ในด้านความรู้ในการจัดการป่าชุมชน โดยพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำที่จัดขึ้นใหม่ได้มีการนำความรู้และแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนมาจัดเป็นนิทรรศการให้คนในชุมชนได้ศึกษา

ข) ด้านของรูปแบบของพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำก็มีการปรับเปลี่ยนด้านอุปกรณ์ หรือสถานที่ที่ใช้ในพิธีกรรม รวมถึงการสร้างบรรยากาศในพิธีกรรมให้น่าสนใจขึ้น ค) การจัดพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของชุมชน เช่น กรรมการป่าชุมชน แกนนำชุมชน ผู้อาวุโสที่มีส่วนในการเรียนรู้ และคิดค้นการจัดพิธีกรรมให้เกิดขึ้น อีกส่วนหนึ่งได้เกิดจากการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น ศูนย์ส่งเสริมวนศาสตร์ชุมชนที่ 1 ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น ง) การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของหมู่บ้านตลาดขี้เหล็ก พบว่า มีบทบาท หน้าที่ในการเป็นความรู้สมัยใหม่ในการปลูกฝังจิตสำนึกของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน รวมถึงการดึงความสนใจคนในชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานในภาคการเกษตร แต่ไปทำงานนอกหมู่บ้าน จึงทำให้คนในชุมชนนั้นห่างไกลจากการดูแลรักษาป่าชุมชน พิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำที่จัดขึ้นจึงเป็นการรวมความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นอีกครั้ง โดยมีการปรับพิธีกรรมใหม่ให้มีความน่าสนใจ พร้อมทั้งปลูกฝังการจัดการป่าชุมชนพร้อมกันไปด้วย และการปรับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน กับเจ้าหน้าที่รัฐ และบุคคลภายนอก นำไปสู่การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของชุมชน

วรกร พงกระจ่าย (2549) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง รายได้จากการประกอบอาชีพระหว่าง 10,001-30,000 บาท/ปี และไม่มีรายได้จากป่าชุมชน ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ใช้สอยจากป่าชุมชน มีประสบการณ์ในการ อบรมด้านกิจกรรมป่าชุมชน สมาชิกส่วนใหญ่เคยได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนผ่านทางวิทยุ โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และไม่เคยทำผิดกฎในการรักษาป่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมปานกลางในกิจกรรมการดูแลรักษาป่า สมาชิกเห็นด้วยอย่างมาก ต่อกฎระเบียบในการจัดการป่า ความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน และการแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรป่าชุมชนอย่างเท่าเทียม

เมื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา ทั้ง 2 แห่ง พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ในความสำเร็จ 3 ด้านคือ การมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าชุมชน ความคิดเห็นต่อกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน และความคิดเห็น ต่อความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน

ประเด็นสำคัญของปัญหา อุปสรรค เงื่อนไขในการดำเนินงาน ได้แก่ การดำเนินงาน เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนยังขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ ผู้นำชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์ในผืนป่าชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ดังนั้นแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ คือ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และเกิดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีแกนนำในชุมชนและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทุกขั้นตอน รวมทั้งการดำเนินการให้ครอบครัวหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์ในผืนป่าชุมชน

มัญญ เทศน์นำ และคณะ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด(ตลาด)ซึ้งเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ป่าชุมชนบ้านกาดซึ้งเหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลาย ทั้งโดยนโยบายของรัฐในการเปิดสัมปทาน การลักลอบตัดไม้ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์พืชสัตว์ที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่าเรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ด้านการให้ความรู้ในการจัดการป่า การร่วมพัฒนากฎระเบียบให้สอดคล้องกับกฎระเบียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนกาดซึ้งเหล็กดังนี้

1. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน

2. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมีคฤเทศก์ชุมชนบริการนำเที่ยว

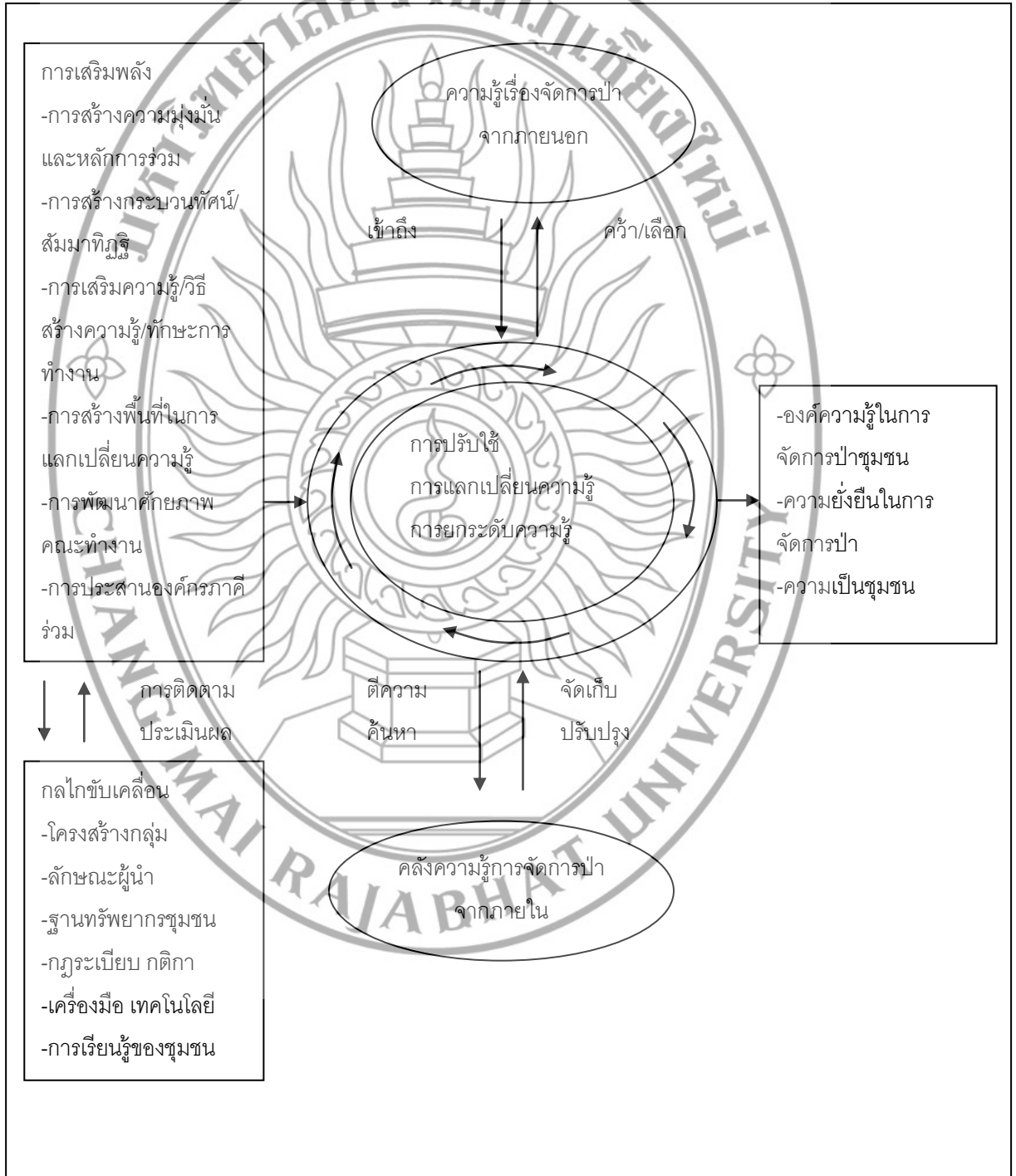
3. พัฒนาศักยภาพของชุมชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้

ซึ่ง ศรีสวัสดิ์ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือเป็นระบบราชการ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอกซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้พบว่าในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมขาดความเป็นเอกภาพ เป็นชุมชนตั้งใหม่ที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่เคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อผู้อาวุโสและกฎระเบียบของชุมชน ไม่ยอมรับไม่ศรัทธาในระบบราชการ ขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคงแน่นอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกในความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื่อฟังผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคมที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชนเพื่อไปสู่ความยั่งยืน จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

สังคม

วัฒนธรรม

เศรษฐกิจ

การศึกษา